

TUR412 RUMELİ VE KERKÜK AĞIZLARI

(9. HAFTA)

Rumeli veya Balkan Türk ağızları, XIV. yüzyılın ortalarından itibaren Balkanlara yerleşen Osmanlı Türklerinin Anadolu'dan götürerek iskân ettirdiği Türklerin, bu coğrafyada önce hâkim unsur sonra da azınlık olarak farklı tarihî, coğrafi, sosyal ve kültürel şartlar altında oluşturdukları ağızları ifade eder. Anadolu ağızları gibi Balkan Türk ağızları da, kendi içinde değişik Türk boylarına ait olma, farklı siyasi, sosyal, kültürel ve coğrafi şartları yaşama yanında, Balkan coğrafyasında başta Slavlar olmak üzere farklı dil ve kültürlerle etkileşim içinde bulunma vb. sebeplerle kendi içinde kollara ayrılmıştır. Zira bir dilin alt varyantı olan ağızlar; ses bilgisi, biçim bilgisi, söz varlığı ve sözdizimine kadar az çok üst dilden farklılık gösterir (Günşen 2012: 113).

XX. yüzyılın başlarından itibaren başlayan Balkan Türk ağızları üzerindeki derleme ve inceleme çalışmaları belli bir nicelik ve niteliğe ulaştıkça, bu coğrafyaya yayılmış Türk topluluklarının ağızları üzerinde de birtakım ortaklık ve ayrılıkların farkına varılmış, böylece ses bilgisinden biçim bilgisine, söz varlığından sözdizimine kadar uzanan birtakım ölçütlerle tasnif denemelerine girişilmiştir. Mollova'nın (1999: 167) da dediği gibi, Balkanlardaki Türk ağızlarının sınıflandırılması hususunda başlangıçta I. Berezin, I. Kúnos, D. Gacanov, T. Kowalski, N. K. Dimitriev gibi bir hayli bilgin fikir yürütmüştür. Fakat bu alanda ilk ciddi denemeyi Macar Türkolog Németh yapmıştır (Günşen 2012: 116).

Macar Türkolog Németh Rumeli ağızlarını ele almış ve bu ağızları ikiye ayırmıştır:

1) Doğu Rumeli: Türkiye'nin Trakya kısmı, Bulgaristan.

Doğu Rumeli ağızları Türkiye Türkçesi ağızlarının Rumeli ağız bölgesinde yer alan alt ağız gruplarından biridir. Balkanlar'ın doğusunu oluşturan, Trakya'yı (doğu ve batısıyla beraber) içine alan ağız sahasıdır. İstanbul, hem tarihî hem çağdaş olarak bu sahanın en büyük yerleşim birimidir.

Bulgaristan'da Lom, Vraça, Sofya, Samokov ve Köstendil şehirlerinin doğusundan itibaren ülkenin tamamı, Yunanistan, Makedonya'nın güney kesimleri ve Türkiye'nin Trakya'sı (Doğu Trakya) bu sahanın içindedir.

György Hazai çalışmasında, /g/ ve /ğ/ seslerinin korunma veya korunmama durumlarının Batı Rumeli ile Doğu Rumeli arasında fark oluşturduğunu, komşu Sırpça, Hırvatça, Bulgarca dillerinde Türkçe alıntılardan örnekler vererek de açıklamıştır. Bu sahanın özellikleri, daha dar kapsamda Doğu Trakya ağızlarını da belirterek şu şekilde gösterilebilir:

- Batı Rumeli’de korunmuş olan /g/ ve /ğ/ sesleri Doğu Rumeli’de genelde sızıcılaşmış veya eriyip kaybolmuştur:

aız/aaz ‘ağız’, bubacıımı ‘babacığımı’ vb.

- /r/ sesinde telaffuzdan düşme eğilimi görülür:

babalāmız ‘babalarımız’, sineklē ‘sinekler’ vb.

- Öğrenilen geçmiş zaman eki {-mıŝ}, {-mUŝ} şekillerinde dört varyantlıdır. /j/’li şekilleri de görülür:

almij ‘almış’, gelmiŝik ‘gelmiŝiz’, olmuŝ ‘olmuŝ’, süzmüş vb.

2) Batı Rumeli: Batı Trakya: Yunanistan’dan Selânik’e kadar Ege şeridi, Rodop dağlarının güneyi. Şehir olarak *Gümülcine, İskeçe, Florina; Makedonya’dan Üsküp; Kosova’dan Priştine, Prizren* ve diğer şehirler.

Batı Rumeli ağızları Türkiye Türkçesi ağızlarının Rumeli ağız bölgesinde yer alan alt ağız gruplarından biridir. Batı Rumeli sınırları içinde, tamamen veya kısmen olmak üzere Bulgaristan, Makedonya, Kosova, Arnavutluk, Karadağ, Sırbistan, Bosna-Hersek devletleri bulunur. Romanya ve Yunanistan’ın Rumeli ana bölgesindeki alt grup aidiyeti tartışılmaya muhtaçtır.

Batı Rumeli kolunun özellikleri Gyula Németh’in “Bulgaristan Türk Ağızlarının Sınıflandırılması Üzerine” adlı makalesinde, 8 maddede gösterilmiştir. Bu makale sonrasında hazırlanan birçok akademik çalışmada da bu madde açıklaması benimsenmiş ve ilgili makaledeki “sınıflandırma” bilgilerine dayanılmıştır. Batı Rumeli sahasının coğrafi sınırları Bulgaristan’da Tuna’nın hemen güneyindeki Lom’dan doğuya doğru Vraça, Sofya, Samokov’dan doğuya doğru ilerleyip Köstendil’e uzanır.

Ayrıca Makedonya, Arnavutluk, Bosna-Hersek ve Sırbistan'da Adakale'yi uç olarak kapsar. Németh'in bu akademik çalışmasını yürüttüğü dönemde Kosova, Yugoslavya ve onun içindeki ana parçalardan Sırbistan'ın içinde olduğu için ayrıca anılmamıştır. Doğal sonuç olarak Kosova da Batı Rumeli ağızlarının içinde yer alır.

Özellikler

Rumeli ağız sahasının Batı Rumeli kolunun karakteristik bazı özellikleri vardır. Bunların başında /g/ ve /ğ/ seslerinin kelimelerde korunmuş olması gelir. György Hazai çalışmasında, /g/ ve /ğ/ seslerinin korunma veya korunmama durumlarının Batı Rumeli ile Doğu Rumeli arasında fark oluşturduğunu, komşu Sırpça, Hırvatça, Bulgarca dillerinde Türkçe alıntılardan örnekler vererek de açıklamıştır. Söz konusu bu tarihî verilerin yanında, yeni bazı çalışmalarla bu ses özelliğinin çağdaş Batı Rumeli ağızlarında da sürdüğü gösterilmiştir. Birçok çalışmada çeşitli vesilelerle belirtilen özellikler şunlardır.

- Doğu Rumeli Türkçesinde söz sonundaki /ı/, /u/ ve /ü/ sesi, bölgede çok heceli sözlerde /i/ biçimindedir: *bori* 'boru', *üti* 'ütü' vb:

- {-miş} öğrenilen geçmiş zaman eki tek şekillidir:

almış 'almış', *vermiş*, *tutmuş* 'tutmuş', *yürümüş* 'yürümüş' vb.

- Eklerde /i/ sesi /ı/ olmuştur: *benim* 'benim', *evim* 'evim' vb.

- Eski Türkçe /ö/ ve /ü/ seslerinin /o/ ve /u/ sesleri ile karşılanması Batı Rumeli'de dar alanlarda yaygındır.

- Büyük ünlü uyumunun dışına çıkan kullanımlar görülür:

ekmegin 'ekmeğin', *verdim* 'verdim' vb.

- Eski Osmanlıca /ö/ sesi, sık kullanılan sözlerde /ü/ /w/ ve /u/ ile karşılanır:

dünmek (< dönmek), *ülmek* (< ölmek) vb.

- İki ünlü arasında kalan /g/ sesi sızıcılaşmamış; korunmuştur:

düğüm 'düğüm', *sogan* 'soğan' vb.

- Şimdiki zaman eki, birçok Türkiye Türkçesi ağzından farklıdır:

sevey 'seviyor', *yapay* 'yapıyor'.

Harita 1. ŞARKİ RUMELİ VİLAYETİ VE BATI TRAKYA